

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ VA O'ZBEK FRAZELOGIYASIDA EMOTSIONAL HOLATNING KONSEPTUAL-METAFORIK IFODASI

Raxmonberdiyeva Feruza Abduxoshim qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: feruzarakhmonberdiyeva@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4161-5851>

Annotatsiya.

Maqolada ingliz va o'zbek frazeologiyasida emotsional holatning konseptual-metaforik ifodasi intensivlik, baholash, so'zlovchi pozitsiyasi va diskursdagi ta'sir nuqtayi nazaridan qiyoslanadi. Frazeologizmlarning hissiyotni kuchaytirish, voqeani dramatiklashtirish va munosabatni bilvosita ifodalash xususiyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: emotsional frazeologiya, konseptual metafora, intensivlik, baholash, pragmatik funksiya, diskurs.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТАФОРИЧЕСКОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Рахмонбердиева Феруза Абдухошим кизи

Узбекский государственный университет мировых языков, независимый исследователь.

Аннотация.

В статье проводится сопоставительный анализ концептуально-метафорического выражения эмоционального состояния в английской и узбекской фразеологии с точки зрения интенсивности, оценки, позиции говорящего и воздействия в дискурсе. Раскрываются особенности фразеологических единиц, связанные с усилением эмоционального состояния, драматизацией событий и косвенным выражением отношения говорящего.

Ключевые слова: эмоциональная фразеология, концептуальная метафора, интенсивность, оценка, прагматическая функция, дискурс.

CONCEPTUAL-METAPHORICAL REPRESENTATION OF EMOTIONAL STATES IN ENGLISH AND UZBEK PHRASEOLOGY

Raxmonberdiyeva Feruza Abduxoshim qizi

Uzbekistan State World Languages University, Independent Researcher.

Abstract.

The article provides a comparative analysis of the conceptual-metaphorical representation of emotional states in English and Uzbek phraseology in terms of intensity, evaluation, the speaker's stance, and discursive impact. It examines the functions of phraseological units in intensifying emotions, dramatizing events, and indirectly expressing the speaker's attitude.

Keywords: emotional phraseology, conceptual metaphor, intensity, evaluation, pragmatic function, discourse.

Kirish. Emotsional frazeologizm hissiy holatni shunchaki nomlamaydi, balki uni baholangan va obrazli shaklda nutqqa olib kiradi. *Be down in the dumps, see red, jump for joy* yoki o'zbek tilidagi *dili siyoh bo'lmoq, tepa sochi tikka bo'lmoq, og'zi qulog'ida* kabi birliklarda kechinma bilan birga uning kuchi va so'zlovchining munosabati ham ifodalanadi. R. W. Gibbs figurativ tafakkurning kundalik kognitiv faoliyat bilan uzviyligini asoslaydi [2], L. Fainsilber va A. Ortony esa metaforaning murakkab hissiy tajribani ifodalashdagi imkoniyatini ko'rsatadi [4]. Shu sababli mazkur tadqiqotda "qaysi obraz?" savolidan tashqari "qanchalik kuchli?", "qanday baho?" va "qaysi nutqiy vazifada?" savollari ham markazga qo'yildi.

V. N. Teliya frazeologik birlikni konnotativ va pragmatik mazmun bilan bog'liq murakkab belgi sifatida talqin qiladi [1]. Ch. Fernando esa idiomlarning diskursda baholash va munosabatni ifodalashdagi rolga e'tibor qaratadi [3]. Bu yondashuv emotsional frazeologizmni faqat metafora turi bo'yicha emas, uning kommunikativ oqibati bo'yicha ham qiyoslash imkonini beradi. Masalan, *green with envy* hasadni rang bilan ko'rinadigan holatga aylantirsa, *ko'ngliga qil sig'maslik* bezovtalikni ichki makonning torayishi orqali tasvirlaydi; obrazlar boshqa-boshqa bo'lsa-da, ikkala birlik ham salbiy hissiy intensivlikni kuchaytiradi.

Tadqiqot materiali va tahlil tamoyillari. Ingliz va o'zbek tillaridan emotsional holatni ifodalovchi 50 ta frazeologik birlik va ularning namunaviy kontekstual qo'llanishlari maqsadli tanlandi. Tanlama umumtil chastotasini belgilash uchun emas, pragmatik farqlarni qiyoslash uchun shakllantirildi. Birliklar ijobiy, salbiy va ambivalent baho; past, o'rta va yuqori intensivlik; ichki kechinma va tashqi namoyon mezonlari asosida tavsiflandi. S. Glucksberg figurativ ma'noni anglashda kontekstning rolini [5], A. Wray esa formulaviy birliklarning tayyor kommunikativ blok sifatida

ishlashini ko'rsatadi [6].

Tahlil natijalari: intensivlik va so'zlovchi pozitsiyasi. Bir emotsiyaning o'zi turli frazeologizmlarda turlicha kuch darajasida namoyon bo'ladi. *Be in high spirits* nisbatan barqaror ijobiy kayfiyatni, *jump for joy* keskin quvonchni, *grin from ear to ear* esa hissiyotning yuzdagi ochiq namoyonini bildiradi. O'zbek tilida *dimog'i chog'* yumshoq ko'tarinkilikka, *og'zi qulog'ida* kuchli mamnunlikka, *ko'ngli tog'dek ko'tarilmoq* esa hissiy yuksalishga yaqin. Demak, frazeologizm tanlovi faqat emotsiya nomini emas, uning darajasi va ko'rinish usulini ham belgilaydi.

Salbiy kechinmalarda ham shu gradatsiya kuzatiladi. *Be down in the dumps* kundalik tushkunlikni, *cry one's eyes out* chuqur qayg'uni; *ko'ngli xira bo'lmoq* sustroq g'amginlikni, *ko'ngli vayron bo'lmoq* esa kuchli ruhiy zarbani bildiradi. G'azabda *see red* subyektiv idrokning keskinlashishini, *fly off the handle* nazoratning yo'qolishini ifodalaydi; *ko'zi qonga to'lmoq* va *qovog'idan o't chaqnamoq* esa g'azabni tashqi belgiga chiqaradi. Shunday qilib, metaforik obraz hissiy holatni miqdoriy emas, ekspressiv darajalash vositasiga aylantiradi.

1-jadval. Ingliz va o'zbek emotsional frazeologizmlarining kontekstual-pragmatik profili

Frazeologik birlik	Asosiy holat	Intensivlik	Nutqiy ta'sir
<i>jump for joy</i>	quvonch	yuqori	harakat orqali dramatisatsiya
<i>see red</i>	g'azab	yuqori	bahoni keskinlashtirish
<i>have cold feet</i>	qo'rquv/ikkilanish	o'rta	chekinishni bilvosita asoslash
<i>og'zi qulog'ida</i>	quvonch	yuqori	mimik hiperbolizatsiya
<i>dili siyoh bo'lmoq</i>	qayg'u	o'rta	salbiy rang-baho
<i>yerga kirib ketgudek bo'lmoq</i>	uyat	yuqori	ijtimoiy noqulaylikni kuchaytirish

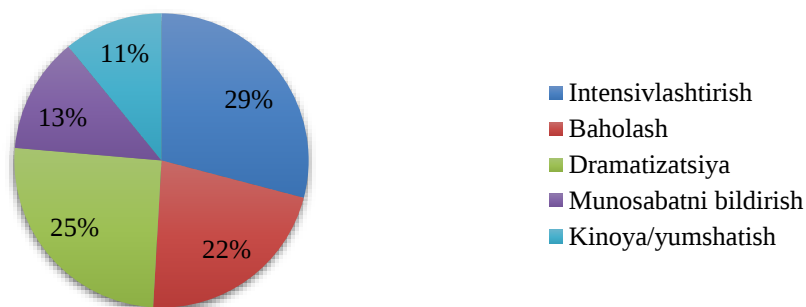
Jadval formal obraz mosligi bilan pragmatik moslik bir narsa emasligini ko'rsatadi. *Have cold feet* va *yuragi dov bermaslik* bir xil tasvirga tayanmaydi, biroq muayyan harakat oldidagi qo'rquv va ikkilanishni ifodalashi mumkin. *Yerga kirib ketgudek bo'lmoq* uchun ingliz tilida *wish the ground would swallow me* kabi kontekstual ifoda funksional jihatdan yaqin. D. Dobrovolski va E. Pirainen figurativ birliklarni madaniyatlararo qiyoslashda motivatsiya va funksional mazmunni birga ko'rish zarurligini ta'kidlaydi [7].

Baholash va diskurs. Emotsional frazeologizm gapiruvchining voqeaga masofasini ham belgilaydi. "U xafa bo'ldi" xolis axborotga yaqin bo'lsa, *he was down in the dumps* yoki *ko'ngli vayron bo'ldi* subyektiv talqinni kuchaytiradi. Bunday birliklar badiiy va so'zlashuv diskursida personajning ichki holatini qisqa, ammo semantik jihatdan zich shaklda beradi. M. Bednarek emotsional ma'no leksik birlik va uning kontekstual baholash imkoniyatining qo'shilishida yuzaga chiqishini ko'rsatadi [9]. Frazeologik birlikda ana shu ikki qatlam ayniqsa yaqqol birlashadi.

Kontekst frazeologizmning ohangini o'zgartirishi mumkin. *Tepa sochi tikka bo'ldi* chin qo'rquvni ham, bo'rttirilgan norozilikni ham ifodalaydi; *have cold feet* esa vaziyatga qarab tushunish, tanqid yoki yengil kinoya tusini oladi. A. Langlotz idiomatik birliklarning kontekstda variativ faollashuviga e'tibor qaratadi [8]. Emotsional frazeologiyada bu xususiyat kuchli: intonatsiya, adresat bilan munosabat va janr bir xil birlikni keskin, kulgili yoki yumshoq shaklda talqin qildiradi.

Ichki kechinmaning kuzatiladigan belgiga aylantirilishi ham muhim. *Shake like a leaf* qo'rquvni titroq bilan, *green with envy* hasadni rang bilan, *burst with pride* faxrni ichki bosim bilan ko'rsatadi. O'zbek tilidagi *kapalagi uchmoq* qo'rquvni birdanlik va beqarorlik, *fig'oni falakka chiqmoq* qayg'u yoki norozilikni ovoznining fazoviy yuqorilashi, *ko'ngli yorishmoq* esa ijobiy holatni yorug'lik orqali ifodalaydi. G. Philip figurativ ma'noning konnotativ qatlami kollokatsion muhit bilan shakllanishini ko'rsatadi [10]; shu sababli emotsional frazeologizm izolyatsiyada emas, kontekst bilan birga tahlil qilinishi lozim.

Diskursdagi funksional taqsimot. Maqsadli tanlangan 50 kontekstli qo'llanishda yetakchi pragmatik vazifa alohida belgilandi: 16 holatda intensivlashtirish, 12 holatda baholash, 9 holatda dramatisatsiya, 7 holatda munosabatni bilvosita bildirish, 6 holatda kinoya yoki yumshatish yetakchi bo'ldi. Ushbu ko'rsatkichlar umumtil chastotasini emas, maqoladagi tahliliy tanlamaning ichki tarkibini aks ettiradi.

1-rasm. Tahliliy tanlamadagi emotsional frazeologizmlarning yetakchi pragmatik vazifalari

Diagrammada intensivlashtirish ulushining yuqoriroq chiqishi frazeologik birlik emotsional diskursda ko'pincha

kuchaytiruvchi vosita bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi. Biroq baholash va dramatisatsiya ham sezilarli: *cry one's eyes out* qayg'uni kuchaytirish bilan birga voqeani dramatiklashtiradi, *ko'zi qonga to'lmoq* esa g'azabni ifodalash bilan birga shaxs holatini salbiy baholaydi. Kinoya va yumshatish kamroq ulushga ega bo'lsa ham, kontekstga eng kuchli bog'langan funksiyalardan biridir.

Tarjimadagi pragmatik siljishlar. Emotsional frazeologizmni tarjima qilishda obrazni aynan saqlashdan ko'ra intensivlik, baho va uslubiy registrni qayta yaratish muhim. *Have cold feet* vaziyatga ko'ra *yuragi dov bermaslik*, *cho'chib qolmoq* yoki *ikkilanish* bilan; *green with envy* esa *hasaddan ichi kuyish* bilan berilishi mumkin. O'zbekcha *og'zi qulog'ida* uchun *grin from ear to ear* jihatdan yaqin bo'lsa-da, uning stilistik mosligi har bir kontekstda tekshiriladi. Shu bois "bir birlik – bir ekvivalent" emas, kontekstual tanlov tamoyili ustuvor bo'lishi kerak.

Xulosa. Ingliz va o'zbek frazeologiyasida emotsional holatning konseptual-metaforik ifodasi obraz manbalarini sanash bilangina cheklanmaydi. Frazeologik birlik hissiy tajribani intensivlik, baholash, so'zlovchi pozitsiyasi va diskursdagi ta'sir bilan birga kodlaydi. *Jump for joy*, *see red*, *have cold feet*, *green with envy* hamda *og'zi qulog'ida*, *dili siyoh bo'lmoq*, *tepa sochi tikka bo'lmoq*, *yerga kirib ketgudek bo'lmoq* kabi birliklar emotsiyani harakat, rang, tana yoki fazoviy holat orqali ko'rinadigan qiladi. Qiyosiy tahlilda formal obraz mosligidan ko'ra kontekstual-pragmatik ekvivalentlikni hisobga olish tarjima, frazeografiya va xorijiy til ta'limi uchun samaraliroq natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bednarek M. *Emotion Talk Across Corpora*. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
2. Cacciari C., Tabossi P. (Eds.). *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1993. – 337 p.
3. Dobrovolskij D., Piirainen E. *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*. – Amsterdam: Elsevier, 2005. – 419 p.
4. Fainsilber L., Ortony A. *Metaphorical Uses of Language in the Expression of Emotions // Metaphor and Symbolic Activity*. – 1987. – Vol. 2, No. 4. – P. 239-250.
5. Fernando C. *Idioms and Idiomaticity*. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 265 p.
6. Gibbs R. W. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
7. Gibbs R. W., Colston H. L. *Interpreting Figurative Meaning*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
8. Glucksberg S. *Understanding Figurative Language: From Metaphors to Idioms*. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 144 p.
9. Granger S., Meunier F. (Eds.). *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2008.
10. Langlotz A. *Idiomatic Creativity: A Cognitive-Linguistic Model of Idiom-Representation and Idiom-Variation in English*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2006. – 325 p.
11. Nunberg G., Sag I. A., Wasow T. *Idioms // Language*. – 1994. – Vol. 70, No. 3. – P. 491-538.
12. Philip G. *Colouring Meaning: Collocation and Connotation in Figurative Language*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2011.
13. Wray A. *Formulaic Language and the Lexicon*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 332 p.
14. Телия В. Н. *Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. – Москва: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.